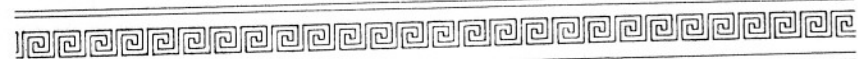

MEDEDELINGENBLAD

Ampt Epe

NO. 62 MAART 1983.

REDACTIE: R. Paasman, Beekstraat 46, Epe.
Tel.: 05780 - 12048.

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis
toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging
"Ampt Epe".

"AMPT EPE"

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE.

De vereniging stelt zich o.m. tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling
voor de geschiedenis van de Gemeente Epe.

Lidmaatschap f 15,-- per jaar.

Bestuur:

Voorzitter : G.S. van Lohuizen,
IJseldijk 12, Veessen.
Tel.: 05783 - 245.

Secretaris : W. van Putten,
Hoofdstraat 80, Epe.
Tel.: 05780 - 13579.

Penningmeester : C. Stork,
Dellenparkweg 8, Epe.
Tel.: 05780 - 13090.

Leden : W. Terwel.
F. Zandstra.

Giro: 119.40.15. t.n.v. Penningmeester "Ampt Epe" te Epe.

I.S.S.N. nr. 0166 - 2023.

Inhoud

Blz.

ARCHEOLOGIE IN DE GEMEENTE EPE (4) door C.A. van Baarle	3
HET PAPENZAAD VAN WESSINGEN EN APERLO door G.S. van Lohuizen	8
VELDNAMEN TE OENE (7) door F. Zandstra	16
BRAND TE VAASSEN, EEN PERCEEL TOT TWEEMAAL TOE IN PUIN GELEGD door A.C.S. Wolters van der Weij	18
CONCURRENTIE BIJ DE DRAAIMOLENS door W. Terwel	24
HEEFT EPE DE TRAM GEMIST? (9) door F. Zandstra	25
VAN DE REDACTIE door R. Paasman	26
BOEKAANKONDIGING door mej. P.E. Berkhout	27

Archeologie in de Gemeente Epe

Het kraaltje van Gortel: een unieke vondst!

Dat het kraaltje van Gortel een unieke vondst voor Nederland is, zult u na het lezen van het verslag over ons onderzoek, waarschijnlijk met ons eens zijn. Het gaat hier om een glazen kraaltje met 18 teken-
tjes en een mooie rode kleur.

In de zomer van 1981 vonden wij het nabij Gortel. Bij ons onderzoek hebben we geprobeerd antwoorden te vinden op de volgende vragen:

- 1 Hoe oud is dit kraaltje?
- 2 Wat vertellen ons de teken-
tjes op de zijkant?
- 3 Hoe is het hier terecht gekomen?
- 4 Waar is het gemaakt?
- 5 Wie heeft het gedragen?

Dat het kraaltje niet algemeen is, wordt aangetoond door de wijze van vervaardiging en aan het zeer kleine gaatje in het midden dat wij niet kennen van de kralen uit onze archeologische perioden. Ook de rode kleur van het kraaltje is geheel onbekend in Nederland.

Bij het onderzoek kwamen wij tot de conclusie, dat het hier gaat om een rolzegel, gezien de tekens op de zijkant en de vorm van de kraal. In het Midden-Oosten werden deze rolzegels gebruikt om kleitabletten, zg. contracten, met het zegel der contractanten te waarmerken.

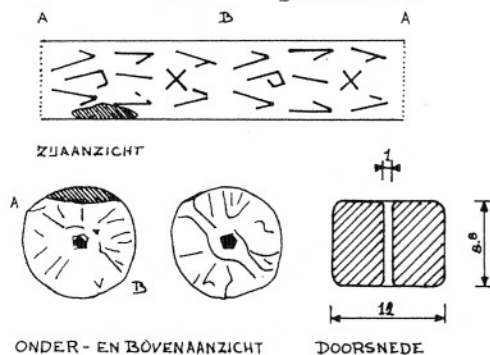
Wij kwamen tot dezelfde conclusie over de oorsprong als de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek, die ook de stellige indruk had, dat de kraal uit het Midden-Oosten afkomstig is.

In het oude Mesopotamië had iedere persoon van betekenis zijn eigen zegel, een kleine cilinder van een min of meer kostbare steensoort met meestal een religieuze afbeelding erin gegraveerd en soms een tekst.

De rolzegel is in de lengte doorboord, zodat het aan een halssnoer kon worden megedragen. De eigenaar rolde het over de natte klei van een beschreven tablet bij wijze van handtekening.

De vele tienduizenden rolzegels die thans bekend zijn in het Midden-Oosten worden door een aparte tak van de archeologie bestudeerd.

KRAALTJE uit GORTTEL gemeente EPE

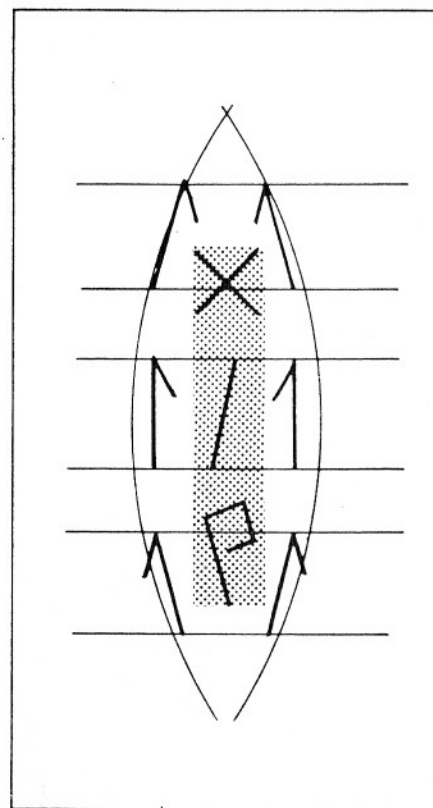

tek. C.A.v. Baarle 1981

De rolzegel uit Gortel heeft een tekst met 18 teken-tjes. Ze kenmerken zich door rechte streepjes. De tekst herhaalt zich op de tweede helft van de kraal. A - B en B - A (zie tekening, zijaanzicht). Een studievriend van ons, J.R. Weskamp, gaf te kennen, dat deze tekens in het Vroeg-Grieks ook bekend waren. Hij deed enkele suggesties die ons hielpen op de ontdekkingsreis naar de verklaring van het rolzegeltje.

Het Griekse schrift komt van het Noordsemitische alfabet, bestaande uit 22 consonanten; dit werd in zijn Fenicische vorm door de Grieken overgenomen.

Bij het beschouwen van de tekens ten opzichte van elkaar, om zodoende mee te helpen aan de verklaring van de tekens te komen, zijn we tot de volgende hypothese gekomen:

opbouw tekens kraal uit Gortel

letter	X	P	L	-
Vroeg Grieks	≡	7	7	2
Archaïsch Latijn	X	7	7	1
Grieks	≡	7	7	1
West Grieks	X	7	7	1
Latijn	X	P	L	1
Grieks	X	P	1	1
kraal uit Gortel	X	P	1	1
Naam	chi	rho		nota
klankwaarde	ks	p	l	lh
Verklaring tekens	Vis	Mond	Zweep	Hand melarm

Men ziet een spiegeling van de zg. zweepjes om de X.I.P.

Als men de tekst zou willen lezen, zouden de tekens op één lijn moeten liggen. Dit is het geval met de I. waar de twee zweepjes aan weerszijden op één lijn liggen. De .P. ligt hoger dan de aan weerszijden afgebeelde zweepjes en de .X. ligt lager dan de aan weerszijden afgebeelde zweepjes.

De .X. en de .P. staan vermoedelijk niet in verband met de zweepjes.

Wel kunnen we de .X., de .I. en de .P. in één lijn lezen. De .I. vormt een kruispunt van de tekens horizontaal en verticaal. Daarbij valt op, dat de zweepjes om het centrum .I. buigen en zich om de lijn .X.I.P. spiegelen.

ΙΗΣΟΥΣ	ΧΡΙΣΤΟΣ
Jezus	Christus
I <u>rota</u>	X <u>chi-rho</u>

De verklaring van de tekens zou kunnen samen hangen met de Christelijke chi-rho tekens .X.P. met de .I. als centrum. In het Grieks is dit: .I. = Jezus en de .X;P., = Christus.

Over de zes gelijke tekens om de .X.I.P. zouden we het volgende willen zeggen:

Het oorspronkelijke schrift bestond uit tekeningen. Zowel het spijkerschrift der Sumeniërs als het hiërogliefenschrift der Egyptenaren en dat der Hethieten zijn oorspronkelijk tekenschrift. Een getekend poppetje duidde een mens aan, een paar horizontale strepen, onder elkaar gezet, water, enz.

Een tweede stap was, dat men de door de tekening aangeduide klank ging weergeven i.p.v. het voorwerp dat er oorspronkelijk door werd aangeduid.

Zo kwam men tot een lettergrepenschrift. Voor dit lettergrepenschrift had men zeer veel tekens nodig.

De grote vereenvoudiging tot letterschrift of alfabetisch schrift is misschien onder invloed van het Egyptische hiërogliefenschrift of zelfstandig in Fenicië ontstaan.

De zes gelijke tekens om de .X.I.P. worden verklaard als zwepen. In de hiërogliefen van Egypte worden deze zwepen uitgelegd als attributen van goden en koningen en komen voor als figuurtjes op afbeeldingen en op amuletten. Deze zweep kreeg de klankwaarde L, wat we in het Grieks en Latijn terugvinden. Dat de zwepen te maken hebben met goden en koningen zou in onze hypothese; .I.X.P. is Jezus Christus, logisch passen. Bij de .X. en de .I. staan de zweepjes naar binnen; zou dat een aanduiding zijn voor de twee hoofdletters? Bij de .P. staan de zweepjes naar buiten; geen hoofdletters.

De rolzegel is in twee vormen gegoten, waarvan wij de sporen terugvinden aan de verdikkingen op de zijkant bij A en B. Ook op de boven- en onderzijde is de naad van de beide gietvormen te zien. De gietvormen werden van gebakken klei, of van hout of metaal gemaakt. De tekens zijn ook ingegoten in de zijkant. Aan de boven- en onderzijde zijn sporen van groefjes ontstaan tijdens het gieten van de taaie, vloeibare glasmassa die van het midden van de rolzegel uit is gevloeid. Tussen A en B is een behoorlijke slijtage opgetreden in de loop der eeuwen. Helaas is onze rolzegel iets beschadigd, vermoedelijk door het ploegen in de grond nabij Gortel.

Onze rolzegel van doorschijnend helderrood glas mag uniek heten voor onze omgeving. Hij is gedragen aan een koord om de nek door een persoon van betekenis, afkomstig van de Griekse of Romeinse cultuur. Het ligt voor de hand, dat het een Romein was, omdat hier geen Grieken zijn geweest maar wel Romeinen, men denke slechts aan het Romeinse Marskamp te Leuvenum, gemeente Ermelo.

Wanneer, volgens onze hypothese, Jezus Christus op onze rolzegel staat, mogen wij aannemen, dat de drager ervan een vooraanstaand persoon was binnen de kerk in die tijd. En dan moeten we denken aan de ca. 7 km van de vindplaats gelegen kerk van Epe, die vóór 1176 na Chr. de belangrijke plaats innam van Moederkerk voor de gehele Noord-Oost Veluwe.

Misschien heeft de drager van de rolzegel wel de aanzet gegeven tot het stichten van een Christelijke gemeenschap. Dat het ten slotte niet gaat om een losse vondst, bewijzen de talloze scherven uit verschillende perioden op de vindplaats bij Gortel, zowel uit het Laat-Neolithicum, de Vroege Bronstijd, de Midden-Bronstijd (waarschijnlijk) als de Late Middeleeuwen, ca. 12e - 13e (?) eeuw.

(wordt vervolgd)

C.A. van Baarle

Het Papenzaad van Wessingen en Aperloo

In "Kerkgeschiedenis van Epe" no. 5, Mededelingenblad "Ampt Epe, no. 61 haalde ik J.C. van Slee aan, waar hij vertelde over het halen van het papenzaad uit Wessingen en Apeerloo.

Wessingen is een buurschap ca. 2 km. ten Z.O. van Doornspijk en Aperloo een buurschap ca. 2 km. ten N.O. van Doornspijk.

De verklaring van deze namen is natuurlijk moeilijk en als zovaak worden er meerdere verklaringen gegeven. Dr. Westerink veronderstelt, dat Wessingen komt van West-Engen - Westernk. en Aperloo zou komen van Eperloo = het bos van Epe.

Dr de Vries denkt, dat Wessingen komt van de persoonsnaam Wasso of Wissi (Widfried), en Aperloo kan een oudere vorm zijn van Apeldorenloe = bos van (wilde) appelbomen.

Beide buurschappen liggen op de zandige gronden ten oosten van Doornspijk en moeten al heel vroeg in cultuur gebracht zijn, vermoedelijk bij het begin van de "enk-cultuur" ca. 600.

Van Slee schrijft, naar aanleiding van een brief van 6 december 1640 van Franciscus Martinus, het volgende (blz. 62) :

"Evenzoo ging het jaarlijks om den 1sten December. Volgens een oud gebruik, dat in Martinus dagen reeds van vóór meer dan twee eeuwen dagteekende, moest de pastor loci aan de boeren in de buurschappen Wessingen en Aperloo op dien datum een ham en een vat bier geven, waarvoor deze hem, krachtens een oude overeenkomst, zes mud boekweit en rogge hadden te leveren; van welke verplichting de boeren echter ontslagen waren als de predikant één dag te laat kwam met zijn gift. Martinus was er zelf met zijn kerkvoogden bij tegenwoordig en keerde 's avonds met het hem verschuldigde graan op een kruiwagen huiswaarts. Het was een feestje, zegt Martinus, waarop braaf gedronken werd." In een voetnoot vermeldt van Slee : "Dit gebruik heeft zich, met eenige wijzigingen, tot 1868 te Epe gehandhaafd. Gaandeweg was de verplichting der boeren door hen afgekocht en daarmee is een einde aan dat servituut gekomen".

In de rekeningen van de kerkvoogdij van de Herv. Kerk in Epe komt voor:

- 1854 - uitkoop 44 kop Papenzaad van Wessingen
- 1863 - afkopen van uitgangen uit Wessingen. (1 mud rogge of boekweit = f 100.-- afkoop).
- 1868 - De kerkvoogden besloten de "uitgangen" in Aperloo en Wessingen (en ook in Epe) in rechte te vorderen.

Dr. G. Westerink geeft in deel II blz. 85 van zijn dissertatie de volgende opgaven van het papenzaad: Cohier van verpondingen 1648

Wessingen:

- Johan Coolwagens Erff.....Het is belast met 11 spint "Papensaet". (half rogge - half boekweit)
- Tonisgen Lamberts ende soons Cornelis Harmans Erve (of Styys erve).....Belast o.a. met 7 spint ($\frac{1}{2}$ rogge - $\frac{1}{2}$ garste) aan de predikant tot Epe.
- Jan Andries c.s. heeft het goed "de Hoeve"..... Het is belast met 10 gld. thins en daarenboven met 9 spint Paepensaet (half rogge - half gerst) aan de predikant tot Epe.

- Herman Willemsen.....Het is belast met 11 gld. thins, 1 gld. 8 st. heeregeld en nog met 8 à 9 spint Papesaet.
- Herman van Ems en Eijbert Nucke.....het geheel is belast o.a. met 2 3/4 spint Paepesaet (half rogge, half garste)
- Jan GorisDit is belast met 2 1/4 spint pae pensaet aan de predikant te Epe (half rogge-half garste).
- Clae Aelts.....Het is belast met 1 schepel Paepen-saet aan de Predikant tot Epe (rogge - 1/2 garste)
- Johan Coolnagen.....Deze perceelen zijn belast met 5 spint Paepensaet (1/2 rogge - 1/2 garste)
- Henr. Toenis.....Het is belast met 1/2 schepel Papen-saet (1/2 rogge - 1/2 gest).
- Adriaan van Holtens Erve.....Dit is o.a. in Aperloe belast met 5 1/2 spint Paepensaet.

Aperloo:

- Gerrit Mouw.....Het is belast met 5 1/2 spint Paepen-saet (1/2 rogge - 1/2 garste)
- Gerrit Heeck Dirx.....Hierop drukt een last van 9 spint Papensaet.

Totaal dus 66 spint en 1 1/2 schepel, d.i. ruim 5 1/2 mud graan in 1648, iets minder dan de zes mud, die Martinius aangeeft in zijn brief van 6 december 1640.

Martinius schrijft boekweit en rogge, maar Westerink geeft bijna overal roggen en garste op, een enkele keer boekweit.

Bij bijna iedere boerderij staat aangegeven, dat deze last van Paepensaet ten gunste van de Predikant van Epe is. Dit is een deel van het salaris van de predikant, dat bepaalde erven in Wessingen en Aperloo, volgens een zeer oud gebruik, moeten opbrengen. Vóór de reformatie was dit graan bestemd voor de pastoor van Epe, vandaar de naam "paepensaet".

Een deel van het kerkhof ten noorden van de kerk in Epe heette "het kerkhof van Wessingen". Vermoedelijk was dit de driehoek ten noorden van de kerk, waar vroeger de kastanjabomen stonden. Op de kadasterkaart tot 1960 werd deze driehoek duidelijk aangegeven.

De bewoners van Wessingen en Aperloo begroeven hun doden dus op het kerkhof van Epe. Zij zullen dit verplicht geweest zijn. Om hun doden naar Epe te brengen volgden zij natuurlijk een vaste route, zoals dat tot voor kort in Epe zelf ook gebeurde, wanneer de doden op de begraafplaats aan de Tongerenseweg begraven werden.

De Korrenbergweg in Tongeren, die loopt van Soerel naar de 1e Chevalierlaan (eigenlijk de Buurtweg), heette de "Lijkweg".

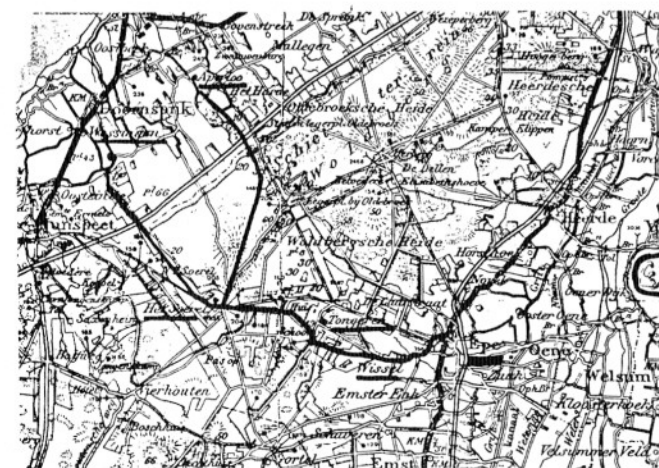
In 1942 overleed de oude Reezigt van het Soerel, afkomstig van Doornspijk. Hij wilde in Doornspijk begraven worden en had zijn begrafenis van te voren geregeld. Hij wilde op de oude manier, op een boerenwagen, de kist op stroo, naar Doornspijk gebracht worden, en de mannen moesten de wagen lopende volgen.

Ook de route van Soerel naar Doornspijk had hij nauwkeurig aangegeven, de weg van Soerel over Wessingen naar Doornspijk, de oude weg.

Hierdoor is de lijkweg van Wessingen naar Epe aan te geven, nl. van Wessingen onder de rijksweg A 28 door, langs het schietterrein naar Soerel.

Hier liep de weg van Aperloo ook naar toe. Deze is niet meer te volgen, maar op een kaart van vóór 1940 zien we de lijkweg van Aperloo naar Soerel duidelijk

Kaart A.N.W.B. 1931. Ingetekend de "Lijkweg" van Wessingen en Aperloo over Soerel, Tongeren en Wissel naar Epe.

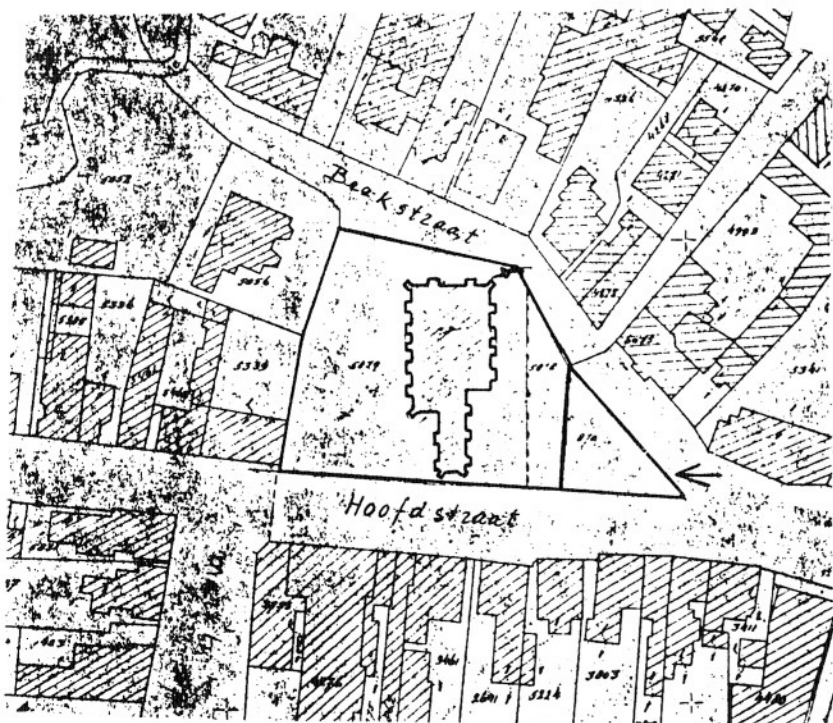

dwars over het schietterrein lopen. Van Soerel ging de weg dan over de Korrenbergweg naar Tongeren en van daar over de - nu - Molenweg over Wissel naar Epe. Ca 15 km lang.

In de Eper Kerk waren "banken van Wessingen". In de noorderzijbeuk, ten oosten van de oude zijingang, waren de banken van Wessingen, de bewoners van Wessingen en Aperloo hadden daar hun eigen banken. Zoals de bewoners van Vemde hun eigen banken hadden ten westen van de zijingang.

Hoewel Wessingen en Aperloo zo'n 15 km van Epe liggen, is er toch een zeer oude band met de kerk van Epe.

Beide buurschappen hadden hun eigen banken in de kerk, zij begroeven hun doden op een eigen deel van

Kadasterkaart kom Epe. Bij de pijl de driehoek van het kerkhof, dat waarschijnlijk het kerkhof van Wessingen was.

het kerkhof bij de kerk en bovendien waren 12 boerenhoeven belast met het leveren van papenzaad aan de pastoor/predikant van Epe. Kerkelijk Epe was dus ver naar het westen doorgedrongen, zoals het vóór 1176 zich ook ver noordelijk uitstreckte.

A.J. de Wit heeft in Mededelingenblad no. 50 van "Ampt Epe" aannemelijk gemaakt, dat rond 800 de oostelijke Veluwe al kerken en kapellen had, gesticht door Lebuïnus of kort na dien.

Toen Lebuïnus in 765 in Wilp kwam, trof hij daar een godsdienstige vrouw, Averhilde, en andere gelovigen, zoals door Altfried beschreven wordt. Hieruit kan m.i. de conclusie worden getrokken, dat al vóór 765 missionarissen het christendom op de Veluwe brachten.

Lebuïnus stierf in 773.

Ludgerus (744 - 809) werd door de bisschop van Utrecht aangewezen om het werk van Lebuïnus voort te zetten. Hij werkte o.a. op de Veluwe en in Friesland. Na een verblijf in Rome werd hij, bij zijn terugkeer, in 802 tot bisschop van Munster gewijd. Hij was de eerste bisschop van Munster.

Op de goederenlijst van het Benedictijnerklooster van Werden staan veel goederen, die aan Ludgerus geschonken werden. Zo o.m. kreeg Ludgerus (de priester) van een zekere Ludgerus, de zoon van Redger, de helft van zijn erfenis ten geschenke voor het klooster:

- op 6 juni 795 werden verschillende goederen overgedragen, o.a. goederen in de marke Doornspijk.
- op 23 april 805 schonk Ludgerus aan de -nu- bisschop Ludgerus weer goederen in de marke Doornspijk en
- op 9 oktober 806 volgde weer een schenking van goederen in Doornspijk.

Dr. Westerink meent dat, toen de kerk in Epe gesticht werd, het papenzaad van Wessingen en Aperloo aanstonds mede gediend heeft voor het levensonderhoud van de pastoor.

Wanneer bij de boerderijen, die papenzaad moesten leveren, ook boerderijen van Ludgerus behoord hebben (en dat is zeer aannemelijk, gezien het groot aantal

boerderijen, dat papenzaad leverde) moet die verplichting al aangegaan zijn vóór de schenkingen in 795, 805 en 806.

H. van de Riet komt in zijn studie over St. Ludgeruskerk van Doornspijk tot de conclusie, dat deze kerk vóór 900, maar ná die van Epe, gesticht moet zijn. Tot deze conclusie kwam hij in 1979. Nu, enkele jaren later, na verdere studie vooral over Ludgerus, vraagt hij zich af of de kerk in Doornspijk niet al door Ludgerus gesticht is, gezien de schenkingen, die de bisschop in Doornspijk kreeg. Er zal zeker door Ludgerus een kapel gesticht zijn, zo deze er niet was. Maar, gezien het papenzaad, maar vooral door de plicht, de doden van Wessingen en Aperloo in Epe te begraven, moet er al vroeger een kerk in Epe geweest zijn. De doden werden niet bij een kapel begraven, maar bij een kerk (ecclesia), zoals ook blijkt uit de acte van 1176 van Epe. Uit deze acte blijkt, dat de gelovigen van de gehele N.O. Veluwe hun doden tot 1176 in Epe op het kerkhof moesten begraven en dat in 1176 de kapellen van Hattum, Heerde en Vorchten, toen tot kerk verheven, ook een kerkhof kregen. De gelovigen uit de parochies werden toen ontheven van de plicht het kerkhof in Epe te onderhouden.

Van de Riet komt tot de conclusie, dat de stichting van de kerk in Epe zeker moet hebben plaats gehad in het laatste kwartaal van de 8e eeuw en de bouw van de eerste kerk of kapel in Doornspijk tijdens het leven van Ludgerus, dus vóór 809.

Ook mij lijkt dit zeer aannemelijk. We zullen van veronderstellingen moeten uitgaan, totdat er misschien een document opduikt, dat dit kan bevestigen.

Gezien de zeer bijzondere binding, die Wessingen en Aperloo tot in de vorige eeuw hadden met de kerk van Epe, mogen wij aannemen, dat de kerspel Epe zich in de 8e en 9e eeuw uitstreckte tot over de Woldberg en naar het noorden tot aan de IJssel bij Hattem. De kerk van Epe zal dus in het begin de centrale kerk van de gehele Noord-Veluwe geweest zijn.

Wij weten, dat Hattem, Heerde en Vorchten in 1176 zelfstandige parochies werden en Oene in 1238 en Vaassen in 1243.

Wanneer de buurschappen Wessingen en Aperloo naar de kerspel Doornspijk overgegaan zijn, is (nog) niet bekend, maar dit zal veel later geweest zijn, omdat de "lijkweg" nog bekend is en ook de banken van Wessingen bekend zijn. Deze banken werden pas in 1805 gemaakt, zoals zij tot 1962 waren.

Tot nu toe heb ik niets kunnen vinden over de overgang van Wessingen en Aperloo naar Doornspijk, evenmin als het sluiten van het kerkhof van Wessingen. Misschien duikt dit nog eens uit de boeken op.

G.S. van Lohuizen

Literatuur:

Archief Herv. Kerk Epe.	Rekeningen Kerkvoogdij no. 18 en 19
J.W. Oostveen	Velua Catholica I 1950
H. van de Riet	De St. Ludgeruskerk van Doornspijk in: no. 13 van de Oudheidkundige Vereniging Arent thoe Boecop. Elburg, maart 1979
J.C. van Slee	Franciscus Martinus, predikant te Epe 1638-1653. Deventer 1904
Dr. J. de Vries	Woordenboek der Noord- en Zuid Nederlandse plaatsnamen. Utrecht 1962
Dr. G. Westerink	Doornspijk en Elburg. Rechts-historisch onderzoek naar de ontwikkeling van de gebruiks- en eigendomsrechten van de grond. Dissertatie Assen 1961. deel I en II
J.A. de Wit	1961. deel I en II
	Heeft Brunhilde in de jaren 891/891 de kerk te Vaassen aan de Abdij Lauresham te Lorsch geschonken?
	In Mededelingenblad "Ampt Epe", no. 50 maart 1980.

Veldnamen Te Oene (7)

Op de in no. 61 van "Ampt Epe" gegeven lijst van veldnamen zijn (gelukkig) al enige reacties gekomen. Zo'n lijst is natuurlijk niet compleet en enkele fouten zijn ook al gemeld. Meerdere meldingen zijn binnen gekomen. Er ontbreekt o.a. "de Slangenbergh", en no. 176 staat nog eens vermeld onder no. 192; de laatste kunt U dus doorhalen.

Van dhr Vreugdenhil, sekr. van de N.H. diaconie Epe, kregen we een afschrift van een akte van 1861, waarin genoemd "een stuk Bouwland en Boschgrond genaamd het Bongertje, (no. 28) gelegen onder Oene en bij het kadaster voorkomende in sekte E onder de nummers 247 en 248, groot 1 bunder 27 roeden en 10 ellen, zijnde dit land den algeheelen eigendom der gezegde Diaconie welke deze grond onheugelijke jaren heeft bezeten zonder dat eenige titel van aankomst bestaat en nimmer overschrijving heeft plaatsgehad". Voorts hebben ze in eigendom "De Lage Kamp" gelegen aan het Groene Wegje (No. 125 van de lijst).

In de "Registers op de Leenakteboeken van het Vorstendom Gelre en Graafschap Zutphen" komen verschillende veldnamen en boerderij- of hoevenamen voor. Onder no. 76, vermeld in het register, is o.a. de Zuidwijk (no. 229 en 230 van de lijst) genoemd.

Ene Henrick In der Zuutwijk, heeft anno 1402:

"Dat goet geheiten In der Zuutwijk in den kerspel van Oen, 't Huerne, gelegen, tot eenen Zutphenschen Leene" ontvangen.

Dat leen was erfelijk en het z.g. "goet" was nogal omvangrijk.

Diverse stukken land behoorden erbij die in latere tijden van 't Zuidwijk werden afgescheiden, o.a.

"een stuck bouwlands, het Bogertcampken genoemd, afgespleten van het erve en de goet te Suydtwijk op 29 okt. 1675" (let vooral op de verschillende schrijfwijzen), dan: "Twekampen, den Hogen kamp (No. 89)," maar ook blz. 4 van de lijst onderaan en het Maetje (131) op 13 maart 1700.

Verder: "Een kamp weilants, oosten de grote wetering, zuiden en westen de gemene straet, afgesplit van

Suidwijk op 13 maart 1700".

Dan komt: "1/5 in twee gedeeltens van 't goet, geheiten die Zuydwijk met alle sijnen toebehoren, bestaende dit 1/5 in twee kampen saaylants, genoemd 't Boomgaertje en den Legenkamp". resp. (no. 23, 27 en 28?) en no. 125 (de stukken van de Diaconie).

"'t samen ongeveer 4 malder land, sijnde naest 't Boomgaertje gelant west en noord Wilhelm van Ommer, suyden en oost de gemene straet, en naest den Legenkamp, oost en noord de gemene straet, west Frederik Derks en suyd Jannes Brouwer, in leen ontvangen door Dyna Martini, weduwe van Gerrit Marckeloff, op 17 april 1725".

Zij draagt dit leen weer op aan Frederik Derks en Janneke Gerrits, die het weer overdoen aan Gerrit Dibbits na de dood van Frederik Derks op 25 april 1742. Op 28-4-1746 gaat het weer over op andere familieleden en deze doen het over aan Jan Berends van den Emsterenk en Gerritjen Herms, echtelieden, op 14 juli 1747.

"De predicant, ouderlingen en diaconen te Epe, tesaamen uytmakende de armenbesorgers in 't kerspel Epe, laten aproberen en per clausulas concernentes registreren een magescheijd van 18 okt 1776, tussen haarlieden en de erfgenamen van wijlen Jan Berends van den Emsterenk opgericht, waarbij aan de Diacony dit leen werd toegedeyld en laten sig met dit leen beleenen, aller gestalte sulks door dodelijke afganck van Jan Berends van den Emsterenk en uyt kragt van derselver testamentaire dispositie en geaprobeerd magescheyd de voorgenoemde Diacony is aangekomen 24 Febr. 1777."

Na het overlijden van Jan Berends van de Emsterenk, ook wel J.B. Coopman genoemd, heeft er dus een boedelscheiding plaats gehad en zijn de beide stukken grond eigendom van de Diaconie van Epe geworden om welke reden dan ook.

Ook de heer G.S. van Lohuizen meldde, dat de Schuttenkamp in 1851 genoemd is in een acte van verkoop door St. Maartens Gilde, Zuuk, aan het St. Antonie Gilde te Epe; dit waren Schuttersgilden, vandaar de naam Schuttenkamp no. 176. (wordt vervolgd)

Brand te Vaassen, één perceel tot tweemaal toe in puin gelegd.

Het was dinsdag 22 januari 1833 's avonds omstreeks half elf, dat de burgemeester van Epe, G.W. van der Feltz, het bericht ontving, dat er te Vaassen twee woningen in lichtelaaie staan. Direct begeeft hij zich naar de plaats van de brand. Het blijken de woningen te zijn van de winkelier en bakker Wolters van der Weij en de schoenmaker Hendrik Timmer gelegen aan de dorpsstraat.

Toen men de brand in eerst gemeld huis bemerkte, was al spoedig duidelijk, dat er niets meer te redden viel. De bewoners, waaronder zo'n negen kinderen, konden ternauwernood het huis verlaten, sommige zelfs zonder kleren.

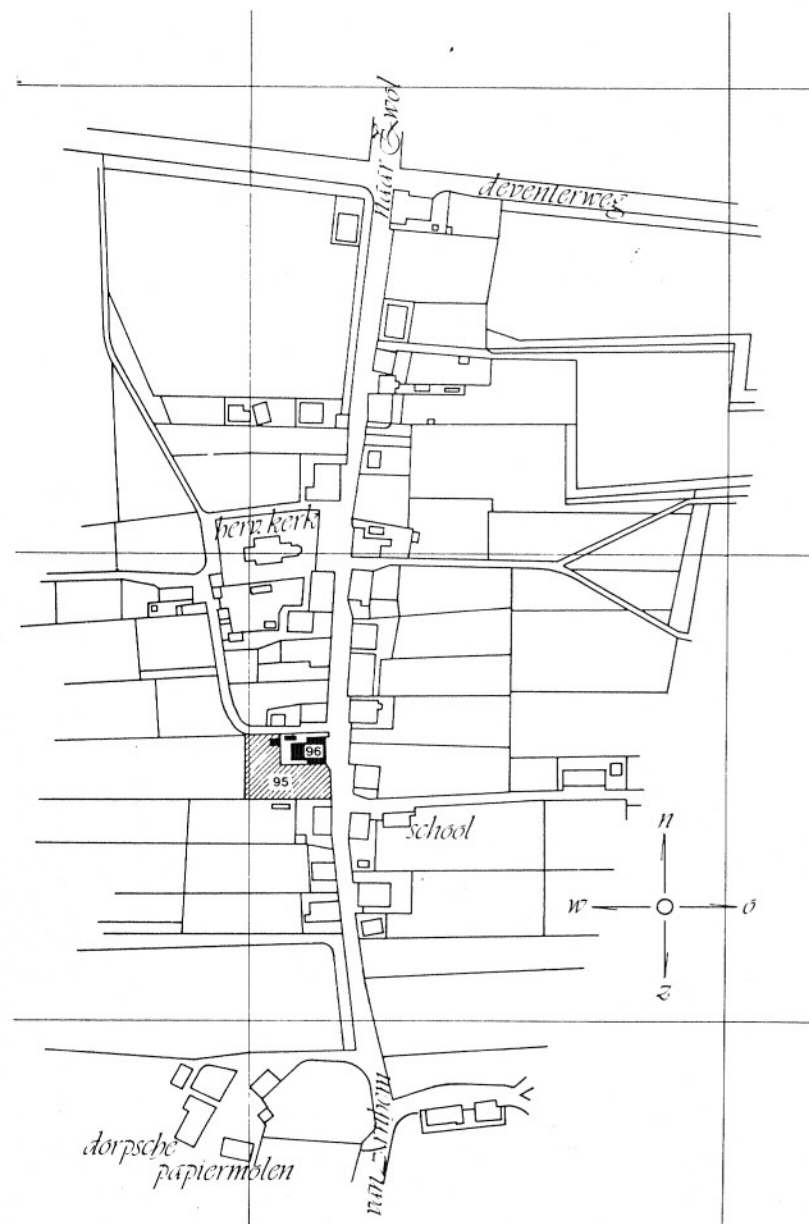
Uit het andere huis heeft men nog al het meubilair kunnen redden. Beide huisgezinnen zijn tegen brandschade gewaarborgd.

De oorzaak van deze brand wordt omschreven als onvoorzichtigheid bij de koopman-bakker Wolters van der Weij, waardoor deze geen aanspraak op schadevergoeding kan maken, voor H. Timmer is dit wel het geval.

Allernoodlottigst had voor Vaassen dit ongeval kunnen zijn, daar de huizen in dit dorp dichtbij elkander staan, de wind blies juist deze dag in oostelijke richting, zodat het vuur en de vlammen van de huizen afgingen.

De twee aanwezige brandspuiten, een van den heer R. Isendoorn á Blois en een van de heer Kemper op de kopermolen, hebben de overstaande huizen voor schade beveiligd. Veel heeft men aan deze brandspuiten niet gehad, daar de putten al gauw ledig waren en de beken te veraf.

De burgemeester heeft toen een "handbrandspuit", van Z.M. op Het Loo, laten komen voor het nablussen en om te voorkomen dat bij verandering van weer of wind er gevaar voor het dorp zou zijn. 1)

Op deze kadastrale kaart, sectie C uit het midden van de 19e eeuw, van Vaassen is te zien waar de bakkerij van J. Wolters van der Weij heeft gestaan.

"Gebrekkige brandblusmiddelen".

Enkele dagen later, op 25 januari, schreef de districtscommissaris te Voorst, J.A.J. Sloet aan de burgemeester van Epe, dat hij met leedwezen kennis had genomen van de plaats gehad hebbende brand te Vaassen. Hij vervolgde: "Hieruit is weder ten duidelijkste gebleken dat de brandblusmiddelen van particulieren aldaar geheel onvoldoende zijn, en men van Het Loo nog een spuit heeft moeten ontbieden om het vuur van den reeds geëindigten brand te blussen.

Het zou strijdig met het waar belang der ingezetenen zijn om deze gebrekkige stand van zaken langer te doen voortduren, daarom nodig ik U uit om deze inhoud ter kennis van het gemeentebestuur te brengen, en aan hetzelfde voor te stellen om voor het dorp Vaassen, één goede of enige kleine handbrandspuiten van "Van Marum" aan te schaffen. Naar mijn gevoelens zouden handbrandspuiten verkieslijker zijn, eensdeels omdat dezelve te Zutphen zeer goed voor f 48,- gemaakt worden, anderdeels omdat men zeer weinig water behoeft om dezelve te gebruiken.

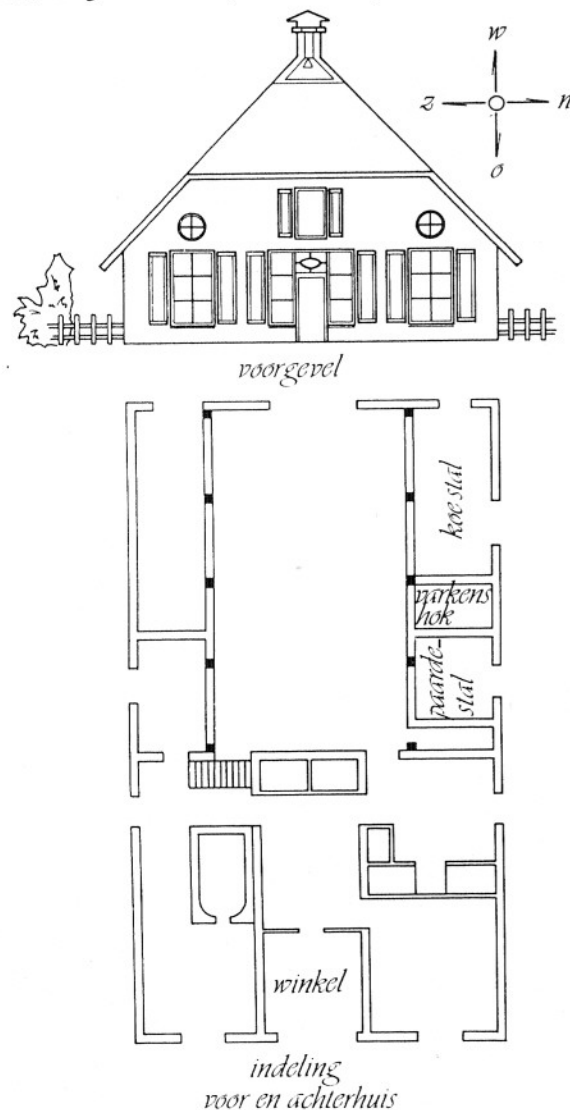
In de gemeente Voorst en Apeldoorn zijn deze handbrandspuiten aanwezig en het uitstekende nut daarvan is tekens zoo zeer gebleken (nog onlangs te Beekbergen) dat er nooit meer dan één huis is afgebrand.

Om nu tot het vinden der penningen voor aanschaf der handbrandspuiten te komen, stel ik voor om die uit de onvoorzienne uitgaven van 1833 en misschien van 1832, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk te nemen, of men zou op de begroting van 1834 daarvoor een post kunnen aanbrengen. Als men mocht overgaan om handbrandspuiten te nemen, en men verkoos die te Zutphen te laten maken, dan wil ik ervoor instaan om de gemeente Epe een gereedelijk crediet tot mei 1834 te verlenen". 2)

Of het gemeentebestuur de gevoelens van de districtscommissaris heeft opgevolgd, blijkt verder in dit verhaal. Eerst iets over het betreffende pand.

De koopman, bakker-winkelier Johannes Wolters van der Weij en zijn huisvrouw Geertruij van 't Erve, kopen op 6 april 1808 het betreffende huis en hof aan de dorpsstraat, destijds genummerd letter O, no.16. van Jan Jansen Hermelink en zijn huisvrouw Gezijna Gerrits voor de somma van f 700,=," en zijnde dit perceel speciaal

Het in 1833 nieuw gebouwde huis -bakkerij van J. Wolters van der Weij, aan de dorpsstraat te Vaassen, zoals deze tekening als aanhangsel bij de betreffende akte aanwezig is.

belast met een uitgang, groot f 11,= aan de kosterij van de Ned. Herv. Gemeente Vaassen". 3)

Kort nadat genoemde brand het gehele huis in puin legde, verzocht J. Wolters van der Weij op 18 maart 1833 aan notaris Johannes van Dielen te willen overgaan tot de openbare aanbesteding van het bouwen en daarstellen van een nieuw huis en achterhuis, kadastraal gelegen sectie C, no. 95 en 96, het geheel moest worden opgetrokken op de nog aanwezige fundering, en op uiterlijk 10 oktober gereed zijn, alles onder korting van twee gulden voor elke dag die ieder aannemer over een der gestelde tijden zou werken.

- "- Voor het metsel, pleister en dekwerk heeft ingeschreven Leendert Wijnbergen te Vaassen, voor f 360,= maar dit blok is later afgemijnd door Jan Bosch te Haaksbergen voor f 280,=.
- Voor al het timmerwerk heeft Hendrik Toewater te Vaassen ingeschreven voor f 1570,=, bij mijnen is tot dezelfde som gekomen, zodat dit werk is gegund aan H. Toewater.
- Voor al het verfwerk heeft als laagste ingeschreven Jannes Oosterwijk te Vaassen, voor f 171,=, vervolgens is dit blok bij mijning door Bernardus Lodewijk Zimmerman te Vaassen, gebracht op f 103,=." 4)

Het echtpaar Wolters van der Weij-van 't Erve heeft nog zo'n negentien jaren in het nieuw gebouwde huis gewoond, totdat men op 6 maart 1852 het geheel voor f 1700,- aan de timmerman Richard van Essen heeft verkocht. 5) Maar ook Van Essen bleef het noodlot van een brand niet bespaard. Op woensdag 18 oktober 1854 "in den achtermiddag om 4 uren", brandde het huis voor de tweede maal geheel af. 6) Het advies van de districtscommissaris is waarschijnlijk niet opgevolgd, want ook hier moest de koninklijke spuit van paleis Het Loo weer uitrukken.

omliggende geb. ... in weder huisw.

— VAASSEN, 18 Oct. Heden achtermiddag, om 4 uren, barstte alhier op het onverwachtst een felle brand uit, die het grootste gedeelte van het dorp bedreigde. Binnen kort stonden drie der grootste gebouwen in volle vlam. De wind wakkerde aan en de nietige blusmiddelen der gemeente maakten de trouwste hulp en de meeste inspanning vruchteloos. Gelukkig kwam de koninklijke spuit met wakkere mannen ter hulpe en zag men Z. M. den Koning, die te voet van het Loo gekomen was, op allerlei wijze tot blussching medewerken. Des avonds om 10 uren was men den brand meester, maar 9 gezinnen zonder dak en van veel beroofd. Menschenlevens heeft men gelukkig niet te betreuren; alleen een varken, geit en hond zijn omgekomen.

DUITSCHLAND.

Gedeelte van de Deventer Courant 20 oktober 1854, waarin vermelding van betreffende tweede brand, toen R. van Essen eigenaar was.

- Na Richard van Essen komen de kadastrale nummers C 95 en 96 in handen van, de timmerman Willem de Bruin, die het restant in 1856 weer nieuw opbouwde,
- in 1875 in handen van Johanna Gezina Krooneman uit Zwolle,
- in 1878 aan Hendrik Heering,
- vervolgens in 1910 aan Paul Wagenaar, die in 1921 de genoemde uitgang aan de Ned. Herv. Gemeente voor f 220,- uitkocht.
- In 1925 komt het pand in bezit van J.J. in 't Hout, die er een kruidenierswinkel in dreef, een dochter van genoemde In 't Hout dreef er later een drogisterij. Thans is er een kledingzaak in gevestigd.

A.C.S. Wolters van der Weij.

- Bronnen: 1) Gem. arch. Epe, brievenboek 1833, Januari 23 volgno. 55 en 56
2) Gem. arch. Epe, inkomende stukken 1833, Januari 25 volgno. 72
3) R.A.G. rechterlijk arch. kwartier van de Veluwe, inv. 930 folio 40.
4) R.A.G. notariële arch. Vaassen, inv. 1408 akte 550.
5) R.A.G. " " " inv. 4507 akte 2943.
6) Gem. arch. Deventer, Deventer Courant 20 Oktober 1854.

Met dank aan de Heer W. Terwel uit Vaassen, die mij attendeerde op genoemde tweede brand, en vervolg.

Concurrentie bij de Draaimolens

Bij de ingekomen stukken over het jaar 1862 in het gemeentearchief te Epe, trof ik onderstaand verzoek aan van een draaimolenexploitant.

Epe, den 20 September 1862

Edel Achtbare Heeren, Het zij mij vergund, zoo als op andere dorpen meer plaats hebben, Ued. Achtb. te verzoeken, om aan geen andere personen met zoogenaamde draaimolens vergunning te verstaan, dan aan de ondergetekende, inwoner dezer gemeente, zullende door ondergetekende niet meerder worden genomen voor kinderen één, en voor Jongelingen 2 centen.
Ued. Achtb. onderdanige Dienaar
R. Lindeman.

Een schriftelijke reactie van de Achtbare Heren trof ik niet aan en ik vermoed dan ook dat de zaak wel mondeling zal zijn afgehandeld.

W. Terwel

Heeft Epe de trein gemist? (9)

De vorming van het voorlopige spoorwegcomité liet nogal op zich wachten (10-6-1914). Immers, een paar maanden later brak de 1e wereldoorlog uit en is er niets gedaan om de spoorlijnplannen te realiseren.

Eind 1918 is er iemand in Deventer, die in de "Salland" de aandacht vestigt op het feit dat het nu tijd wordt om een mooie vruchtbare streek uit z'n isolement te verlossen. Hij schrijft: "De hand aan de ploeg slaan voor de aanleg van de lokaalspoorweg van Deventer naar Harderwijk en Nunspeet, waardoor Deventer de kortste verbinding krijgt met Harderwijk en Elburg enz."

De totstandkoming van deze lokaalspoorweg lijkt hem, én voor de geïsoleerde streek én voor Deventer, als handelsstad, van het grootste belang te zijn.

Tenslotte vraagt de schrijver: "Wie neemt in deze het initiatief?".

Het scheen, dat men er niet warm voor liep. 22-1-1919 heeft het "Veluws Nieuws-en advertentieblad" uit de "Salland" van 11 januari een ingezonden stuk overgenomen, dat een reactie was op een vorig stuk.

Dit schijnt ene meneer B. te zijn geweest, die een spoorwegverbinding Bathmen-Goor bepleitte, waardoor Deventer aan de hoofdverkeersweg Engeland-Holland-Twente-Noord-Duitsland blijft liggen en er een kortere weg verkregen wordt. "Er zijn m.i. nog wel tientallen zijlijnen in onze hoofdspoorwegen te ontwerpen, waardoor de routes zouden worden verkort of verbeterd door den minder systematischen aanleg onzer spoorwegen."

Het initiatief hiertoe zou moeten uitgaan van de staat, omdat hier een algemeen belang geldt. Van meer plaatselijke belang lijkt hem de uitbreiding van verkeerswegen, d.w.z. toevoerwegen voor handel en industrie.

"Als nieuwe toevoerweg voor Deventer komt n.m.m. in aanmerking de meergenoemde lokaalspoorweg Harderwijk-Nunspeet(Elburg) via Epe naar Deventer.

Om de totstandkoming te verzekeren moet in Deventer het partikuliere initiatief ontwaken en waarvoor financiële steun van 't Rijk, provincie Overijssel en Gelderland verkregen moet worden. Het ware gewenst als eenige personen uit onze omgeving zich aaneensloten, teneinde met Deventer en de provinciale autoriteiten deze zaak krachtig aan te pakken. Het is er nu de tijd voor! Het laatste woord is nog niet gesproken over deze kwestie."

(wordt vervolgd)

F. Zandstra.

Van de redactie

De belangstelling voor het "Woordenboek van het dialect van Epe" is bijzonder groot. De eerste oplage was zeer snel verkocht. Binnenkort zal een tweede druk met een beperkte oplage verschijnen. Belangstellenden kunnen nu reeds middels onze secretaris, de heer W. van Putten, een exemplaar reserveren.

De beloofde recensie hopen we in de volgende aflevering te publiceren, en ook de inleiding van mevr. Bloemhof over de waarde van streektaalen.

In "De Wijerd" van okt.1982, jrg. 3, nr. 4, wordt meegedeeld, dat, naast vrijwilligers en studenten, ook werkloze jongeren uit Epe, via het Eper banenplan, gedurende een jaar zullen worden ingeschakeld voor het beekonderhoud.

De heer Koster vervolgt zijn verslag over de speurtocht naar de "Beek van Matinet".

De heer L. Brunsting schrijft over de "Smeltwaterbeekjes van de Veluwe" en de heer H. Menke, die zich onder meer bezig houdt met beek-typoniemen om zo te proberen vast te stellen hoe oud de Veluwse beken zijn, ontvangt gaarne reacties van mensen die hierover gegevens kunnen verschaffen.

R. Paasman

Boekaankondiging

PAPIERMAKERS van de Veluwe.

Uitg. Gemeente-archief Apeldoorn.

Apeldoorn, 1981. 49 .156 blz. afbn.krtn.

f 15,--

Bevat 22 lijsten met de namen van diverse papiermakers op de Veluwe (per plaats o.a. Epe met 114 namen), alle met vermelding der bronnen, opgespeurd door amateur-historici van de curcus van de Stichting "Gelders oudheidkundig contact".

Met toelichtend "Voorwoord" van J.W. Schut en afgewisseld met afbeeldingen van het papierbedrijf.

Een nuttige bijdrage voor de geschiedschrijving. Bespr. in: "Gelders oudheidkundig Contactbericht" Nr. 92. 1982/I, blz. 18.

GAZENBEEK, J.,

De Veluwe, luisterrijk land tussen Randmeer en Rijn. Ede. Uitg. Zomer en Keuning. 7^e dr. 1982. 264 blz. afbn.

f 39,90.

Deze 7^e dr. (1^e dr.1964) over historie en folklore, is bewerkt door R.Snijders, die er een hoofdstuk aan toevoegde over de acties voor behoud van de Veluwe-natuur.

SMIDT, J.T. de

De Nederlandse Heidevegetatie.

Hoogwoud. K.N.N.V. 1981. 87 blz. afbn. Met lit. opg.

(In: Wetenschappelijke Mededelingen van de Kon.Ned.

Natuurhistorische Vereniging. Nr.144).

f 10,--

OTTEN, D.,

Een boerderijnaam in ere hersteld.

(In: "Heerde historisch", Nr. 27 dec. 1982

blz. 154-157. m.afbn.)

Betreft "De Plakmeierij" aan de Elburgerweg.

THIENEN, E.M. van

Het westwerk van de kerk te Vorchten.

(In: Heerde historisch", Nr. 27.dec.1982

blz. 158-171. m. afbn.)

De restauratie van deze Ned. Hervormde Kerk

(voltooid in 1982), leverde aan het eind

belangwekkende bouwsporen, die als aanwijzingen

kunnen dienen bij een reconstructie van oor-

spronkelijke vorm van het inwendige van het westwerk.

BRAAK, G.P. ter

Epe in oude ansichten.

Zaltbommel. Europese bibliotheek. 2^e herz.

dr. 1982 II, 76 blz. (1^e dr. 1971)

De 2^e dr. heeft bijgewerkte gegevens van de

zelfde voorraad ansichten.

PALM, G.J.,

Vaassen in oude ansichten. Zaltbommel.

Europese bibliotheek. 1980.2 dln. afbn.

Dl.L. (nu 2^e dr.) bevat 38 afbeeldingen van het
oude dorp.

Dl.II bevat 76 afbeeldingen, waarbij een groot aan-
tal foto's van verenigingen met vertegenwoordigende
personen, met de nog bekende namen van oude families
er bij vermeld.

Tezamen geven beide delen, met hun onderschriften,
een groeiend beeld van de gestadige uitbreiding
van Vaassen over de jaren 1900-1940.